
Az egészség ára. Gyógyszerárszabások Magyarországon a 18.század végén

The price of health. Pharmaceutical tariffs in Hungary at the end of the 18th century

Romhányi Ágnes doktorandus
Semmelweis Orvostörténeti Múzeum SOML
romhanyiagnes@semmelweis.museum.hu

Initially submitted April 20, 2016; accepted for publication May 10, 2016

Abstract:

The Habsburg vision to build a strong and centralized Empire in the second half of the 18th century initiated numerous orders concerning public health and the welfare of subjects. Attributed to these endeavors, unified pharmacopoeia and pharmaceutical pricing were introduced to establish standards in the making and selling of medicines. In this article we inspect these tariff books having the following questions in focus. What kinds of pharmacopoeia were in use in 1786? Which one of them did the apothecaries in Hungary possess? In what way were the pricing books composed and which currencies and system of measurements did they contain? We attempt to compare the many editions of pharmacopoeia with respect to the price of drugs and medicines, thereby gaining insight into eventual differences and similarities in the pricing of remedies countrywide. Pharmacy visitations conducted and documented by the county physicist on an annual basis form our primary sources.

Kulcsszavak: gyógyszertár, gyógyszerész, taxa, árszabás, súlyok és mértékegységek, pénznemek, 18. század

Keywords: pharmacy, apothecaries, taxa, tariff book, weights and measurements, currencies, 18th century

Mária Terézia, majd II. József a felvilágosult abszolutizmus jegyében törekedtek az egész birodalomban egységes és magas színvonalú közegészségügyi ellátás megszervezésére. Ennek részeként megindult a gyógyszerészek két féléves egyetemi képzése a nagyszombati egyetem orvosi karán, melynek elvégzését, vagy legalább a vizsgák letételét a diploma nélkül gyakorló patikusok számára is kötelezővé tették. A bécsi orvosi fakultás mintájára szervezett képzés és vizsgakövetelmények hozzájárultak, hogy Magyarország területén is egyformán felkészült és korszerű szaktudással rendelkező patikusok működjenek. A lakosság egységes és minőségi gyógyszerellátásának érdekében birodalmi szinten szabályozták, milyen gyógyszereket tartsanak a patikákban, ezeket hogyan készítsék el, és milyen áron adják. Az orvosokhoz,

sebészekhez és bábákhoz hasonlóan a patikusok számára is elkészült hivatali utasításuk és eskümintájuk, munkájukat rendeletek szabályozták.

Az uniformizálás jegyében a gyógyszerkészítés és forgalmazás során használt kézikönyveket is egységesítették. A patikában tartandó kötelező könyvek közé tartozott, gyógyszerészet jellegzetes szakirodalmi műfaja, az árakat rögzítő gyógyszerárszabás (*Taxa Medicamentorum*). Az éves rendszerességgel végzett patikavizitációk alkalmával a megyei, vagy városi physicus-orvos, valamint az adott törvényhatóság hivatalos előljárói összevetették a számlakönyvbe vezetett, vagy megőrzött számlák árait a hatályos taxa áraival.

Jelen tanulmány alapvető forrásbázisát a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Helytartótanácsi Levéltárában őrzött, a vármegyei és városi physicus-orvosok éves egészségügyi jelentéseinek részét képező, gyógyszerári vizsgálatok alapján készült jegyzőkönyvek alkotják. A jegyzőkönyvekben a patikus személyes adatait követően rendszerint a patikákban használatos könyveket, köztük a gyógyszerész által használt gyógyszerárszabásokat sorolták fel. Ezek a lajstromok többnyire hiányos bibliográfiai hivatkozások formájában, gyakran csak rövidített, sőt olykor pontatlan címeket említenek, esetenként kiadási év nélkül tüntetik fel a példányokat.

Magyarországon használatos gyógyszerárszabások a 18. század második felében

Míg magyar gyógyszerkönyv először csak 1871-ben látott napvilágot, első gyógyszerárszabásunk már 1745-ben elkészült.

A „*Taxa Pharmaceutica Posoniensis...*” összeállításával Torkos Jusztusz János doktort, Pozsony város physicus-orvosát bízták meg. Az előmunkálatok 1742-ben kezdődtek, amikor a városi magisztrátus felküldte a Helytartótanácsnak Torkos doktor egészségügyi szabályzat tervezetét, amelyet eredetileg a helyi egészségügyi személyzet hatásköri túllépései és visszaélései okán készített. A patikusokra vonatkozó vádak közt találjuk többek közt, hogy túlságosan magas áron adják a gyógyszereket. Ezért a Helytartótanács felkérte a doktort, készítsen árszabást a gyógyszerészek számára és egyúttal fogalmazza meg a hivatalos gyógyítók feladatkeretét is. A Helytartótanács instrukcióinak megfelelően összeállított *Taxa* 1744-re készült el, anyagi forrás híján viszont csak a következő évben jelent meg, Torkos doktor saját költségén. (DADAY 2005. 207-213. o.) A *Taxa* árainak megállapításánál Torkos egyaránt figyelembe vette a gyógyszerészek érdekeit és a vevőkör anyagi lehetőségeit. Amint azt a bevezetőből megtudjuk, az gyógyszerárakat az officinában közszemlére kellett tenni, az eladások során keletkezett számlákat pedig a patika vizitálásakor a hatóságok ellenőrizték.¹

A *Taxa* első része az egyszerű alapanyagokat közli négy cikkelyben. A szokásos, a természet három országát reprezentáló növényi, állati és ásványi szerek mellett külön részben sorolja fel a tengeri eredetű anyagok árait. A második fejezetben az összetett gyógyszerek árszabása található. A készítményeket az először 1729-ben megjelent *Dispensatorium Pharmaceuticum Ausriaco-Viennense* című gyógyszerkönyv mintájára gyógyszerformák szerint csoportosította. Ezen belül a gyógyszerformák latin neve szerinti alfabetikus rendben halad az Aceta-tól, azaz ecetektől az Unguenta-ig, vagyis kenőcsökig.

Ahogy azt az előszóban jelzi, a könyvet a Magyarországon használatos négy nyelven írta

1 KAPRONCZAY Katalin: A magyar gyógyszerészeti szakirodalom múltjából 8-10. o.
http://www.orvostortenet.hu/tankonyvek/tk-06/pdf/02_kapr_kati_gyogysz_szakirodalom.pdf Utolsó hozzáférés: 2015. 10. 02.

meg, a szokásos latin mellett megtalálhatjuk a magyar, a német és a szlovák elnevezéseket is. A szerző saját bevallása szerint a legnagyobb kihívást a magyar nyelv jelentette számára, melyben – ahogy írja – még nincsenek állandósult és rögzült elnevezések, sőt számos könyv és herbárium téves neveket használ. Torkos felsorolja, mely könyveket vette alapul műve összeállításakor. A magyar nyelv esetében számos könyvre és lexikonra támaszkodott, de elsősorban Méliusz Juhász Péter Herbáriumának 1578-as kolozsvári kiadását használta. Emellett alapul szolgált még saját kézírata, melyet 1721 és 1731 közt nagy munkával gyűjtött össze Komáromban, mialatt Komárom és Esztergom megyék physicus-orvosaként teljesített szolgálatot. A német részt a Taxa Viennense alapján szerkesztette, a szlovák nevek esetében pedig a Prágai Árszabásra és két bazini gyógyszerész Doleschal Pál és Boykovszky urak nyomtatásban is megjelent gyógyszerészeti munkáira támaszkodott. (TORKOS 1745. 3-4. o.) Bár a Taxa érdemei vitathatatlanok, mégsem lett olyan kelendő, mint azt várták. Az eredetileg ezer példányban nyomtatott könyvből 1754-ben 800, 1765-ben pedig 750 eladatlan példány porosodott raktáron. (DADAY 2005. 207-213. o.)

Még 1744-ben megjelent a fent említett Dispensatorium Vienneses-hez készült árszabás, "*Nova pharmacopoeorum Taxa seu ordi ac pretium omnium medicamentorum...juxta normam Dispensatorii pharmaceutici Austriaco-Viennensis*" címen. A jelentésekben Taxa Viennensis, Nova Pharmacopoeorum Taxa, Wiener Tax, stb. neveken szerepel.

Ekkor még nem volt birodalmi szinten egységes gyógyszerkönyv, a Dispensatorium Viennense hatálya csak a Monarchia Örökös Tartományaira terjedt ki, bár hazánkban is igen nagy népszerűségnek örvendett. Érthető, hogy a gyógyszerkönyvhöz készült árszabást sem erőltették Magyarországra, annál is inkább, mivel az összetett gyógyszerek tekintetében Torkos Taxája is a Dispensatorium Viennenset vette alapul, árai ugyanakkor a hazai viszonyokhoz igazodtak. A bécsi árszabás 1765-ös újabb kiadása sem került bevezetésre, bár a Torkosféle Taxa országos hatályát is nehéz alátámasztani.

1774-ben azonban megjelent a *Pharmacopoea Austriaco-Provincialis*, amelyet ahogy a címe is mutatja, általános gyógyszerkönyvnek szántak Ausztria és tartományai számára. Hatályát később az egész Monarchiára, így Magyarországra és a korábban saját gyógyszerkönyvet használó Csehországra is kiterjesztették. A monarchia uniformizáló törekvéseinek szellemében készült gyógyszerkönyvvel és a hozzá kiadott taxával szemben már nem lehetett megvédeni a magyar gyógyszerárszabást.

A *Pharmacopoea Austriaco-Provincialis*-hoz tartozó Taxa 1776-ban jelent meg, "*Taxa medicamentorum in pharmacopoea austriaco provinciali contentorum*" címen. A gyógyszerkönyv és a hozzá tartozó taxa kötelező használatát az 1779. április 6-án kelt "*Taxa medicamentorum, et Dispensatorium novum*" című rendelet írta elő a magyarországi gyógyszerészek számára. A rendelethez fűzött: "*Edictum de Taxa medicamentorum*" első pontja szerint az örökös tartományokban minden gyógyszerésznek kivétel nélkül szigorúan a *Pharmacopoea Austriaco-Provincialis*hoz és az ehhez készült új árszabáshoz kellett magát tartania. (LINZBAUER 1852. Nr. 762. 774. o. A március 20-ai rendelet ismétlése) Az rendelet pontjai belekerültek a *Taxa medicamentorum in pharmacopoea austriaco provinciali contentorum* valamennyi kiadásába.

1786. január 23-án kelt a "*Norma generalis intuitu Pharmacopoeorum et methodus visitationis*" című királyi határozat, mely, ahogy azt címe is mutatja, a patika vizsgálatok mikéntjét rögzíti. Hetedik pontjában előírja, hogy a gyógyszerészek az orvosságaik árait szigorúan az 1779-ben Pozsonyban kiadott gyógyszerárszabás szerint állapítsák meg. "*Circa*

accuratius observandam Taxam Pharmaceuticam de anno 1779 publicatam, Pharmacopolae ad pretium medicamentorum ipsis Receptis adscribendum serio adstringendi quoque sunt."(LINZBAUER 1853. Nr. 942. 217. o.) A rendelethez csatolták Johann Joseph Riss pozsonyi patikájában készült vizsgálati jegyzőkönyvet, hogy mintául szolgáljon az ország megyei és városi physicus-orvosai számára. A jelentésből kiderül, hogy a gyógyszerész még 1786-ban is csak a Torkosféle Pozsonyi Taxát tudta felmutatni a hatóságoknak. Ráadásul véleménye szerint a legújabb bécsi árszabást nem szabadna átvenni, mert ez Bécs számára készült, s a taxa ügye megérdemli, hogy az itteni Orvosi Kar az itteni gyógyszerészek bevonásával pontosabban megvizsgálja. "*Die neueste Wiener Taxordnung nach der Pharmacopoea Austriaco-Provincialis in Ovtavo und eine andere in Folio sollen nach der Bemerkung des Herrn Riss nicht angenommen werden können, weil sie um lokal und nur für Wien bestimmt wären. Die Sache verdiente daher von einem hiesigen Collegio Medici, mit Beyziehung der hiesigen Apotheker, genauer untersucht und erwogen zu werden.*" (LINZBAUER 1853. Nr. 942. 211. o.) A hatóság mindenesetre feljegyezte, hogy a Torkosféle taxát a gyógyszerészet jelen állása, az oly sok megváltoztatott orvosság és főként a patikaszereknek az elmúlt 40 év során megváltozott árai teljesen használhatatlanná tették. Egy új gyógyszerárszabás ezért a gyógyszerész egyik első feladata kell legyen."2. *Die Taxa Pharmaceutica Posoniensis vom Jahre 1745. Der gegenwärtige Zustand der Arzneykunst, so viele neue und veränderte Arzneyen, und vorzüglich der seit 40 Jahren veränderte Preiss der Apothekerwaaren, macht diese Taxordnung beynahe ganz unbrauchbar. Eine neue Taxordnung wäre demnach eines der ersten Apotheker-Bedürfnisse.*" (LINZBAUER 1853. Nr. 942. pag. 211.) A jelentések alapján – a pozsonyi eseten kívül – az iglói Christian Schifferdecker az egyetlen, akinél csak Torkos taxáját tudták számba venni. (MNL OL C66 1787, 109 cs. 232-235. p.)

Míg a gyógyszerészek jellemzően egynél több gyógyszerkönyvet tartottak, taxából mintegy kétharmaduknál csupán egyetlen darabot jegyeztek fel. Valamivel gyakrabban fordult elő, hogy azok a patikusok, akik régóta praktizáltak, vagy egy régi alapítású patikához vásárlás, illetve öröklés révén, teljes felszerelésével együtt jutottak hozzá, a régebbi árszabásokat is megőrizték. Így például a lőcsei Institoris testvérek gyógyszerterárában a Torkos-féle Pozsonyi Taxán kívül megtalálható volt a Dispensatorium Viennensehez készült, 1765-ös Nova pharmacopoeorum Taxa, illetve a Pharmacopoea Austriaco-Provincialishoz készült Taxa medicamentorum 1776-os és 1785-ös kiadásai.(MNL OL C66 1787, 110 cs. 421–426. p.) Tehát szinte valamennyi árszabás, ami a század második felében használatos volt, kivéve a kötelezően előírt, 1779-ben Pozsonyban megjelent Taxa medicamentorum-ot. Hasonlóképp Kőszegen, Johann Küttelnél a régi Dispensatorium Viennense 1744-ben kiadott taxája, a Torkosféle árszabás és a Pharmacopoea Austriaco-Provincialishoz 1785-ben megjelent Taxa medicamentorum került összeírásra.(MNL OL C66 1787, 107 cs. 298–303. p.)

A nagykarolyi Anton Hits patikájában a Dispensatorium Viennense mellett megtalálták a hozzá kiadott 1765-ös "Nova pharmacopoeorum Taxát", a Pharmacopoea Austriaco-provincialis-t és ennek nálunk hatályos 1779-es taxáját, illetve a Torkosféle árszabást.(MNL OL C66 1787, 110 cs. 320–323. p.) Andreas Hering esztergomi gyógyszerterárában egy 1744-es Nova pharmacopoeorum Taxa, a hatályos 1779-es Taxa Medicamentorum és a Torkosféle árszabás került feljegyzésre.(MNL OL C66 1787, 108 cs. 51-56. p.)

A gyógyszerészek nagy többsége azonban csak egyetlen árszabást tartott üzletében. Ahogy a Pharmacopoea Austriaco-Provincialis előszavából kiderül, a nagyobb városokban

engedélyezték a korábban használatos gyógyszerkönyv, a Dispensatorium Viennense megtartását is, arra az esetre, ha a helyi orvos olyan gyógyszer elkészítését kérte a patikustól, amely csak ebben szerepelt. (Pharmacopoea Austriaco-Provincialis, 1774. 3-4.p.) Ahogy a Dispensatorium Viennense, úgy taxája sem volt azonban kötelező érvényű Magyarországon. Elképzelhető, hogy míg a nélkülözhetetlen Gyógyszerkönyvet minden patikus beszerezte, taxáról nem gondoskodott mindegyikük, amíg 1779-ben először ki nem jelölték a kötelező árszabást. Gondolhatnánk arra is, hogy a régi gyógyszerkönyvhöz tartozó árszabás megőrzése szükségtelen volt, hiszen a gyógyszerárak az évek alatt jelentősen megváltozhattak. Vagy mégsem? Érdemes összevetni a jegyzőkönyvekben előforduló árszabásokat. Először azonban néhány szó a taxákban szereplő mértékegységekről és pénzekről.

A gyógyszerárszabások mértékegységei, pénzei és a gyógyszerárak

Az alábbi táblázat a használatos mértékegységek jelölését, latin, német és magyar elnevezését tartalmazza a korabeli gyógyszerkönyvek és Torkos taxája alapján. (Dispensatorium pharmaceuticum Austriaco-Viennense 1744. a bevezetőben: Sequuntur Pondera medicinalia cum suis signis. című rész alatt oldalszám nélkül. Illetve Pharmacopoea Austriaco-Provincialis, 1780. 89.o.)

Jelölés	Latin név	Német név	A Torkos-féle Taxában használt magyar név
Gr.	Granum	ein Gran	egy Grán
ϑβ	Scrupulus semis	ein halber Scrupel	
ϑ	Scrupulus	ein Scrupel	
ϑβ	Drachma semis	ein halbes Quintel	fél Könting
ϑ	Drachma	ein Quintel	egy Könting
ϑβ	Uncia semis	ein halbe Unze / ein Loth	egy Lót
ϑ	Uncia	eine Unze / 2 Loth	két Lót
libβ	Libra semis	ein halbes Pfund	fél Font
lib	Libra	ein Pfund	egy Font

Az árszabásokban a gyógyszerek túlnyomó többségének fél uncia, azaz egy Loth (lat) tömegre kiszámolt ára szerepel, gyakori még a Drachmában, vagyis Quintelben megadott ár is. A legnagyobb tömeg, a Libra (font) és a legkisebb, a Granum sokkal ritkábban szerepelnek.

Néhány gyógyszer esetében nem is tömeg, hanem inkább térfogat mértékegységeket használtak, mint az egy maroknyi, M. I. = Manipulus unus, ein Handvoll, ami a Pharmacopoea szerint egy fél uncianak, vagyis éppen egy latnak felelt meg, vagy az egy csipetnyi: P. I. = Pugillus unus, ein Hauflein, Ein Pugill, ami egy Drachmával volt

egyenértékű. A folyadékok esetében a Mens. I. = Mensura una, ein Maaß megjelölés 48 unciának vagyis 4 Librának felelt meg. A Cochl. = Cochleare unum, ein Löffelvoll, vagyis egy kanálnyi, ami fél unciával volt egyenlő, de megjegyezték, hogy ennek tömegaránya a folyadékok sokfélesége miatt eltérő lehet. Utoljára a cseppet említik: Gtt. I = Gutta una, ein Tropfen, mely körülbelül egy Granumnak felelt meg. (Pharmacopoea Austriaco-Provincialis, 1780. 90-91.o.) Ez utóbbiak közül csak a csepp fordul elő egyszer az árszabásban, az *Oleum Cinnamomi destillatum*, vagyis a desztillált fahéj olaj árát adták meg cseppre számítva. Egy csepp 4 krajcárba került. (Taxa medicamentorum in pharmacopoea austriaco provinciali contentorum, 1779. 19.o., illetve Taxa medicamentorum in pharmacopoea austriaco provinciali contentorum, 1785. 47.o.) Sokkal gyakoribb, hogy az árakat egy maroknyi termékre adják meg, főként a különböző növényi részek és keverékek: levelek, virágok, herbák esetében.

Az adott mértékegységből vett mennyiségeket római számokkal jelölték, illetve mint már láttuk a "felet" a β szimbólummal. Az egyeseket a kifejezések elején i-nek a végén j-nek írták. Például a fél unciát $\mathfrak{z}\beta$, az egy unciát $\mathfrak{z}j$, a hat unciát $\mathfrak{z}vj$, a három unciát pedig $\mathfrak{z}ij$ jelölte. Pharmacopoea Austriaco-Provincialisok táblázatos formában megadják a mértékegységek átváltását is. Az alábbi táblázatban színes mezők egészítik ki a Pharmacopoea adatait, az utolsó oszlopban a korabeli mértékegységek grammra átszámított értékei szerepelnek a könnyebb viszonyítás érdekében. Félkövér betűk jelzik a leggyakrabban előforduló fél uncia, vagyis egy lat sorát.

A mértékegységek átváltása

	Libra Font	Libra β 1/2 Font	Uncia 2 Loth	Uncia β 1 Loth	Drachma Quintel	Drachma β 1/2 Quintel	Scrupulus 1 Scrupel	Scrupulus β 1/2 Scrupel	Granum 1 Gran	Gramm
Granum 1 Gran									1	0,0729
Scrupulus β 1/2 Scrupel								1	10	0,729
Scrupulus 1 Scrupel							1	2	20	1,458
Drachma β 1/2 Quintel						1	1,5	3	30	2,19
Drachma Quintel					1	2	3	6	60	4,375
Uncia β 1 Loth	0,041	0,0833	0,5	1	4	8	12	24	240	17,5
Uncia 2 Loth			1	2	8	16	24	48	480	35
Libra β 1/2 Font		1	6	12	48	96	144	288	2880	210
Libra Font	1	2	12	24	96	192	288	576	5760	420

Mária Terézia uralkodásának első éveiben apja, III. Károly 1717-es pénzrendelete alapján verette pénzeit. 1742 -ben csupán a dukát értéke változott meg a korábbi 4 forint helyett ezután 4 forint 9 krajcárt ért. Az 1748. július 30-i újabb pénzrendelet az ezüstpénzek nemesfém tartalmát csökkentette, de az ezüst finomsága nem változott. Jelentős változást csak az 1750. november 7-én bevezetett húszforintos pénzláb jelentett. Egy kölni Márka értékű színezüstről ezután húsz forintot, vagy tíz tallért kellett verni. A körmöcbányai dukát értéke ezután hivatalosan is 4 forint 12 krajcár lett, míg a császári dukátok 4 forint 10 krajcárt értek. Ennek oka, hogy a körmöcbányai aranyakat 23 karát 9 grén (990%) finomságú ötvözetből verték, míg a császári aranyakat 23 karát 8 grén (989 %) finomságúból. Az egy márka ötvözetből kivert darabok száma megegyezett, de a körmöci dukátok 3,46 g színaranyat tartalmaztak, míg más pénzverdékben készültek 3,44 grammot. A körmöci dukátot küllemében az uralkodó álló alakos ábrázolása különböztette meg a szokásos mellképes dukátoktól.

Mivel az 1750 utáni érmék alacsonyabb nemesfém tartalmúak ezért könnyebbek elődeiknél, a korábbi, nehezebb pénzláb szerint vert pénzeiktől az évszámot követő András kereszttel különböztették meg őket. Az 1753-ban Bajorországgal kötött megállapodás szerint a 20 forintos pénzlábat a bajor területekre is kiterjesztették. Az egyezményhez Poroszország és a Hanza-városok kivételével a Német-Római Birodalom nagy része csatlakozott. Az egyezményről, vagyis konvencióról, a pénzlábat konvenció pénzlábnak, a pénzeit konvenció tallérnak, konvenció forintnak stb. nevezik. A konvenció hatálya a tallértól a garasig valamennyi ezüstpénzre kiterjedt, nem érintette viszont az aranypénzeket. Bár Bajorország már a következő évben kilépett az egyezményből a konvenció pénzek az 1838-as Német Vámunió megkötéséig meghatározó szerepet játszottak a térségben. Az eltérő pénzlábak és pénzverési súlyok egységesítése a Monarchia pénzügyi és kereskedelmi nehézségeit igyekezett áthidalni. (RÁDÓCZY 1982. 42-48.o.)

Az árszabásokban jellemzően táblázatos elrendezésben szerepelnek az orvosságok és áraik. Az első oszlopban a gyógyszer latin neve mellette sorban az adott mennyiség jelölése, a mennyiség német rövidítése, a gyógyszer német neve s végül az ára.

gyógyszernév latinul	mennyiség jelölése	mennyiség rövidítése	gyógyszernév németül	ár		
				fl	kr	d
Pulvis Cinnamomi Corticis	℥β	1Loth	Zimmet Pulver		20	

A gyógyszerárakat fl, kr és d jelöli. Az fl a latin florin rövidítése, németül Gulden, magyarul forint, a kr, vagyis Kreuzer, magyarul krajcár, a d esetenként $\frac{1}{2}$ pedig a Pfennig jelölése.

A Pharmacopoea Austriaco-Provincialishoz készült taxákban szerepel még a Groschen, azaz garas a Dukát, magyarul dukát és az Rthl. jelölés, ami a Reichstaller-t, azaz birodalmi tallért rövidíti. Az előszóhoz fűzött szabályozás hét pontja közt találkozunk ezekkel a pénzekkel, amely a már említett *Edictum de Taxa medicamentorum* szinte szó szerinti átvétele.

Eszerint minden gyógyszerésznek kivétel nélkül szigorúan a Pharmacopoea Austriaco-Provincialishoz és a hozzá készült új árszabáshoz kellett magát tartania; ha a taxát szándékosan áthágta, illetve az orvosságokat uzsorából, vagy meg nem engedett haszonlesésből nem hitelesen készítette el, minden alkalommal 24 dukát büntetést tartozott

fizetni. Ugyanez alá a büntetés alá estek azok a gyógyszerészek, akik titkos megállapodásokkal, vagy megvesztegetéssel igyekeztek a vevőket megnyerni. Húsz birodalmi tallérra büntetett mindenkit, aki illegálisan kereskedett gyógyszerekkel. Ugyanezt a bírságot szabta ki azokra a fűszerekre és anyagkereskedőkre is, akik egy krajcár, vagy garas értékében a gyógyszerészek hatáskörébe tartozó orvosságokat, elsősorban hashajtó, hánytató és altató szereket, illetve egyszerű vagy összetett gyógyszereket árultak. (Taxa medicamentorum in pharmacopoea Austriaco-provinciāli contentorum 1785. előszó, oldalszámok nélkül.)

Az arányok érzékelhetősége kedvéért, megadjuk a magyarországi pénzforgalom számára vert és az árszabásban is előforduló pénzek egymáshoz viszonyított értéke:

1 dukát (#) = 2 tallér = 4 forint (fl) = 80 garas (g) = 240 krajcár (kr, xr) = 960 pfennig (Ŧ)

Az árszabás megszegése, uzsora vagy megvesztegetés esetén kirótt 24 dukát, azaz 96 forint büntetés, talán magasnak tűnhet, ha figyelembe vesszük, hogy a megyei orvosok és főszolgabírók éves fizetése átlagosan 300-500 (rajnai) forint közt mozgott. (KRÁSZ 2005, 1088. o.) A gyógyszereket árusító kereskedők, fűszeresek és materialisták büntetése jóval kevesebb, de még mindig szigorú: 40 forint.

Ehhez képest a gyógyszerek árai általában pár pfennigtől néhány krajcárig, ritkábban egy-két forintig terjedtek. A virágok, levelek, gyümölcsök és magvak többsége 1-3 krajcárba került, kivételt képeztek a ritkább, egzotikusabb növények részei, mint a gránátlevél (6 kr), a rozmaring (12 kr) vagy a szerecsendió (12 kr). A gyökerek ára 1 és 6 krajcár közt változott, itt a drágábbak közt találjuk az ipekakuána és a rebarbara gyökeret. A magok többsége is 1-2 krajcárba került, akárcsak a herbák, melyek közül csak néhányért kértek 3 krajcárt. Az olcsóbb összetett gyógyszerek közé tartoztak a néhány krajcáros desztillált vizek, a 2-8 krajcárért árult tapaszok és ugyanilyen árú préselt, illetve főzött olajak. A Taxában szereplő valamennyi szirup 4 krajcárba került, a spirituszok többségének ára 3 és 12 krajcár közt mozgott, az esszenciáké 6-12 krajcár közt változott, a kenőcsöket pedig 2-6 krajcárért árulták. Megfigyelhető, hogy a ritka és nehezen beszerezhető összetevőt tartalmazó készítmények árai kiugróan magasak. Ilyen például az esszenciák közt a hód pézsmá (*castoreum*), amit 24 krajcárért árultak, vagy a 16 krajcárba kerülő sáfrány, illetve a préselt olajok közt a szerecsendió, amelyért 30 krajcárt kértek.

Sokkal változatosabb, 2 pfennig-től 48 krajcárig, illetve 1 forintig terjedő árakat találunk az ecetek, balzsamok, pilulák és kérgék esetében. Az utóbbiak közt drágábbak a sáfrány, a fahéj és a kínafakéreg. Átlagosan valamivel drágábbak az extraktumok, ezek árai többnyire 8 és 24 krajcár köztiek, a kínafakéregből készült extraktum itt is drágább, akárcsak a purgáló szerek, és kiugróan magas ára volt a sáfránykivonatnak, ami 4 forintba került. Az általában 4 és 24 krajcárért árult porok közt is a sáfránypor a legdrágább, amely 1 forint 20 krajcárba került. A sókat többnyire 1 és 40 krajcár közt taksálták, s az 1 forint 20 krajcárba kerülő sal succini (borostyánkő só) a legmagasabb árú köztük. A tinktúrák a legdrágább szerek, ezek árait néhány kivételtől eltekintve 12-24 krajcár közt találjuk.

A Magyarországon kötelező 1779-es Taxa Medicamentorum gyógyszerei közt a következők kerültek a legtöbbe. A táblázat az egy lat mennyiség esetén egy forintba vagy annál többbe kerülő orvosságokat tartalmazza.

Latin név	Német név	Taxában szereplő mennyiség	Taxában szereplő ár	1 latra kiszámolt ára
Ambra Grysea	Graue Amber	1 Gr	8 kr	32 fl
Zibethum	Zibeth	1 Gr	8 kr	32 fl
Moschus	Biesam	1 Gr	4 kr	16 fl
Kermes minerale	Mineralischer kermes	1 Gr	2 kr	8 fl
Extractum Croci	Safran Extrakt	1 Loth	4 fl	
Lapis Infernalis	Höllenstein	1 Loth	4 fl	
Resina Mechoacannae	Mechoakannen harz	1 Loth	4 fl	
Resina Scammonei	Scamonien harz	1 Loth	2 fl 40 kr	
Sulphur Antimonii tertiae praecipitationis	Spiesglasschwesel	1 Dr	40 kr	2 fl 60kr
Balsamum apoplepticum	Gemeiner Schlagbalsam	1 Dr	30 kr	2 fl
Extractum Corticis Peruv. resinosum	Harzigtes Chinarinden Extrakt.	1 Loth	2 fl	
Oelum Macis destillatum	Destillirtes Muscatblütchen Oel	1 Loth	2 fl	
Oelum Nucis Moschatae destillatum	Destillirtes Muscatnuß Oel	1 Loth	2 fl	
Castoreum moscoviticum	Bibergeil	1 Loth	1 fl 20 kr	
Oleum Caryophyllorum destillatum	Destillirtes Gewürznägeln Oel	1 Loth	1 fl 20 kr	
Oxymel Simplex	Mercurialpanace	1 Loth	1 fl 20 kr	
Pulvis Croci	Safran Pulver	1 Loth	1 fl 20 kr	
Resina Jalpae	Jalappen harz	1 Loth	1 fl 20 kr	
Sal Succini	Agtstein Salz	1 Loth	1 fl 20 kr	
Extractum Corticis Peruv. aquosum	Gummigtes Chinarinden Extrakt	1 Loth	1 fl 12 kr	
Pilulae Balsamicae Mortonianae	Mortons Basamische Pillen	1 Loth	1 fl 4 kr	
Balsamum de Mecha	Ovobalsam	1 Loth	1 fl	
Balsamum Saxonicum	Sächsischer Balsam	1 Dr	15 kr	1 fl
Essentia Ambrae	Amber Essenz	1 Loth	1 fl	
Extractum Catholicum	Purgier Extrakt	1 Loth	1 fl	
Extractum Panchymagogum	Allgemeines Purgier Extract	1 Loth	1 fl	
Crocus sativus	Safran	1 Loth	1 fl	
Oleum Absinthii destillatum	Destillirtes Wermuth Oel	1 Loth	1 fl	
Oleum Anethi destillatum	Destillirtes Dillen Oel	1 loth	1 fl	
Oleum Aurantiorum Corticum destillatum	Destillirtes Pomeranzenschaalen Oel	1 Loth	1 fl	

Oleum Chamomillae destillatum	Destillirtes Kamillen Oel	1 Loth	1 fl	
Oleum Citri Corticum destillatum	Destillirtes Citronenschaalen Oel	1 Loth	1 fl	
Oleum Cumini destillatum	Destillirtes römisches Kümmel Oel	1 Loth	1 fl	
Oleum Foeniculi destillatum	Destillirtes Fenchel Oel	1 Loth	1 fl	
Oleum Lavandulea destillatum	Destillirtes Lavendel Oel	1 Loth	1 fl	
Oleum Origani destillatum	Destillirtes Wohlgemuth Oel	1 Loth	1 fl	
Oleum Rutae destillatum	Destillirtes Rauten Oel	1 Loth	1 fl	
Oleum Saffaras destillatum	Destillirtes Saffaras Oel	1 Loth	1 fl	
Oleum Tanaceti destilatum	Destillirtes Reinfaren Oel	1 Loth	1 fl	
Pilulae Mercuriales	Mercurial Pillen	1 Loth	1 fl	

A legmagasabb árakat a különböző állati eredetű illatanyagoknál találjuk, mint az ámbra, a civet (cibetmacska mirigyváladéka) és a mósusz. A drágább gyógyszerek közt szerepelnek a sáfrány, a szerecsendió és a kínafakéreg különböző felhasználási formái, a Lapis Infernalis, azaz ezüst-nitrát, népies nevén pokolkő és szinte valamennyi desztillált olaj. Érdekes azonban megjegyezni, hogy csak az összehasonlíthatóság kedvéért szerepel a leggyakrabban előforduló lat, mint tömegegység. A Taxában eredetileg szereplő Granumban vagy Quintelban megadott árak nem olyan kiugróan magasak és ezek a mennyiségek nagyságrendileg közelebb is állhattak az egyszerre kiszolgált adagokhoz.

A gyógyszerárszabások összehasonlítása

A jelentések összesítésekor kiderül, hogy a patikusok mintegy kétharmada egyetlen gyógyszerárszabást tartott, ezekben az esetekben feltételezhetően ezt a könyvet vették alapul a gyógyszerárak megállapításakor. De vajon melyik taxa szerint áraz az a néhány gyógyszerész, akinek több gyógyszerárszabás is megvan? A régi Dispensatorium Viennense-hez készült árszabások és a Torkosféle Pozsonyi Taxa gyógyszerkincsében jelentősen eltér a Pharmacopoea Austriaco-Provincialishoz kiadott árszabásoktól. Az 1750 előtt megjelent taxák, így a Torkosféle árszabás használhatóságát tovább nehezíti, hogy a konvenciók pénzláb bevezetése előtti árakat tartalmazzák. Az új gyógyszerkönyv szerint készült orvosságok nagy része nem található meg ezekben a régi taxákban, illetve a receptek változása miatt az árak egyébként is eltérhetnek. Meglepő lehet viszont, hogy azok a gyógyszerek, melyeket az új gyógyszerkönyv szerint is ugyanúgy, vagy nagyon hasonlóan kellett elkészíteni, gyakran a régivel megegyező áron szerepelnek. A receptek és árak összehasonlítása az 1744-es Dispensatorium Viennense, a hozzá kiadott 1744-es Nova pharmacopoeorum Taxa, illetve az 1780-as Pharmacopoea Austriaco-Provincialis és az ehhez 1785-ben kiadott Taxa Medicamentorum alapján készült. Így például az *Aqua Carminativa* és *Aqua Carminativa Regia* receptjében és árában is megegyezik: 2, illetve 4 krajcárért adtak fél unciát, azaz egy latnyit. Az *Unguentum Aegyptiacum* elkészítése és ára is változatlan maradt: 1744-ben és 1785-ben is 3 krajcárért árulták latját. Előfordul az is, hogy az egyszerűsödött receptek árai változatlanul szerepelnek, az *Aqua Theriacalis* elkészítése megváltozott ugyan, ára azonban

mind az 1744-es, mind az 1785-ös taxában 4 krajcár. Az *Elixirum Vitrioli* elkészítése is megújult valamelyest, 1 lat ára azonban 1744-ben és 1785-ben is 8 krajcár volt. A *Balsamum Saxonicum* régi és új ára alig tér el, 1744-ben 1 forint 20 krajcárba került egy lat, 1785-ben pedig 15 krajcárért adtak egy Quintelt, azaz pontosan egy forintba került egy latnyi. Ugyanígy az *Oleum Nucis Moschatae*-ből 1744-ben egy Quintel 40 krajcárba, vagyis 1 lat 2 forintba és 20 krajcárba került, 1785-ben pedig pontosan 2 forintot számítottak fel 1 latért. Egy Quintel *Pilulae de Styrace* 1744-ben 10 krajcárba került, átszámítva 1 latért 40 krajcárt kértek, 1785-ben pedig 32 krajcárt. Az árakat természetesen csak azoknál a gyógyszereknél lehet összevetni, melyek mind a két gyógyszerkönyvben megtalálhatóak. Figyelembe kell vennünk továbbá, hogy 1744-es árak hiába egyeznek meg sok helyen az 1785-ös árakkal, a pénzromlás miatt ez valójában enyhe árcsökkenést jelent.

A régi és új taxák feltűnő hasonlósága miatt érdemes összehasonlítani a Pharmacopoea Austriaco-Provincialisokhoz készült árszabásokat is. Az alábbi táblázatban csak az eltérő árak szerepelnek. Színes háttér jelzi a Magyarországon kötelező, 1779-es, Pozsonyban kiadott árszabás árait. Az árak minden esetben 1 lat mennyiségre vonatkoznak. Ahol lehetett a Pozsonyi Árszabás szerinti magyar nevek is szerepelnek a német nevek után zárójelben.

Gyógyszernév latinul, németül (magyarul)	1777	1779	1785	1790
Balsamum de Peruvianum, Schwarzer Peruanischer Balsam (Peruviaai Balsamom)	31 kr	30 kr	31 kr	31 kr
Coccinella, Koschenille	36 kr	30 kr	36 kr	36 kr
Pulpa prunorum, Zweschpenmus	2 kr	1 kr	2 kr	2 kr
Arcaei, Balsamarzey	6 kr	3 kr	6 kr	6 kr
Calendulae, Ringelblumen (gyűrű virág)	6 kr	2 kr	6 kr	6 fl
Digestivum, Digestiv (Fejér Czitrom)	4 fl	3 fl	4 fl	4 fl
Fuscum, Braune (Fekete)	6 fl	4 fl	6 fl	6 fl
Linariae, Leinkraut (Len levelű fűből való)	3 fl	2 fl	3 fl	3 fl
Hepar Antimonii, Spiesglasleber (Piskóltz máj)	2 kr	2 kr	3 kr	2 kr
Strumalis, Kropfschwamm (Golyva por)	12 kr	12 kr	2 kr	12 kr
Essentia Carminativa, Wind Essenze (Szeleket hajtó essentia)	12 kr	12 kr	2 kr	12 kr
Olivarum, Baum oder Oliven	1 kr 2 d	1 kr 2 d	1 kr 1 d	1 kr 2 d
Citri Corticis, Zitronenschaalen	6 kr	9 kr	6 kr	9 kr
Nihil albi, Weißennichts	1 kr	1 kr 2 d	1 kr	1 kr
Resina Styracis liquidiae, Flüßiges Storaxharz (Hig Storax)	6 kr	8 kr	6 kr	8 kr
Theriacalis, Theriak	22 kr	32 kr	22 kr	22 kr
de Arthanita, Wider die Würmer (Disznó répából való)	2 kr	6 kr	2 kr	2 kr
Carminativum, Wind (Szeleket Oszlató)	3 fl	6 fl	3 fl	3 fl
ad Labia, Wund	2 fl	6 fl	2 fl	2 fl

Ahogy a táblázatból látszik az eltérés összesen 19 gyógyszert érint. A Magyarországon kötelező 1779-es árszabásban nyolc készítmény árát állapították meg alacsonyabban és hét termék árát magasabban, mint az Ausztriában érvényes taxákban. Az árszabás végén felsorolt egyéb gyógyszerészeti szolgáltatások – tapaszok és italok főzése, pilula formálás – árai közt nincs különbség.

Mindent egybevetve megállapíthatjuk, hogy 1777 és 1790 közt a gyógyszerárak alig változtak. Jelentős különbségeket még a régi osztrák gyógyszerkönyvekhez tartozó árszabások és az új tartományi gyógyszerkönyvek taxái közt sem találunk. Ez utóbbi különböző kiadásai pedig a fenti 19 gyógyszeren kívül teljesen megegyeznek. Ettől függetlenül a hatóságok néhány esetben figyelmeztették a patikusokat, ha a hatályos árszabást még nem szerezték be. A pozsonyi kastély területén található gyógyszertárban, Michael Böck az 1777-es Taxát tudta csak felmutatni, így meghagyták neki az 1779-es beszerzését. Ugyanez történt Somorján Jacob Richter patikájában.(MNL OL C66 1787, 110 cs. 79-81 p., MNL OL C66 1787, 110 cs. 77-78 p.,) Érdekes módon ez inkább akkor fordult elő, mikor 1779 előtti árszabást, például az 1777-est találják az üzletben, 1780-as vagy 1785-ös kiadások esetén nem tették szóvá, hogy nem a hatályos taxa szerint árazott a patikus.

Az 1. ábra a vizitációs jegyzőkönyvek alapján összesített, a magyarországi gyógyszerészek taxáit mutatja. Ahol több árszabást is összeírtak, ott az 1779-est, vagy ennek hiányában a legújabb kiadású szerepel. Ugyanezt szemlélteti az 1. térkép, melyen az árszabás kiadási éve mellett piros "TP" jelöli, ha a gyógyszerész megőrizte a Torkos-féle Pozsonyi Árszabást is. Kérdőjel mutatja azokat a patikákat, ahol vagy nem írták össze a könyveket, vagy a feljegyzés alapján nem egyértelmű, melyik árszabásról van szó.

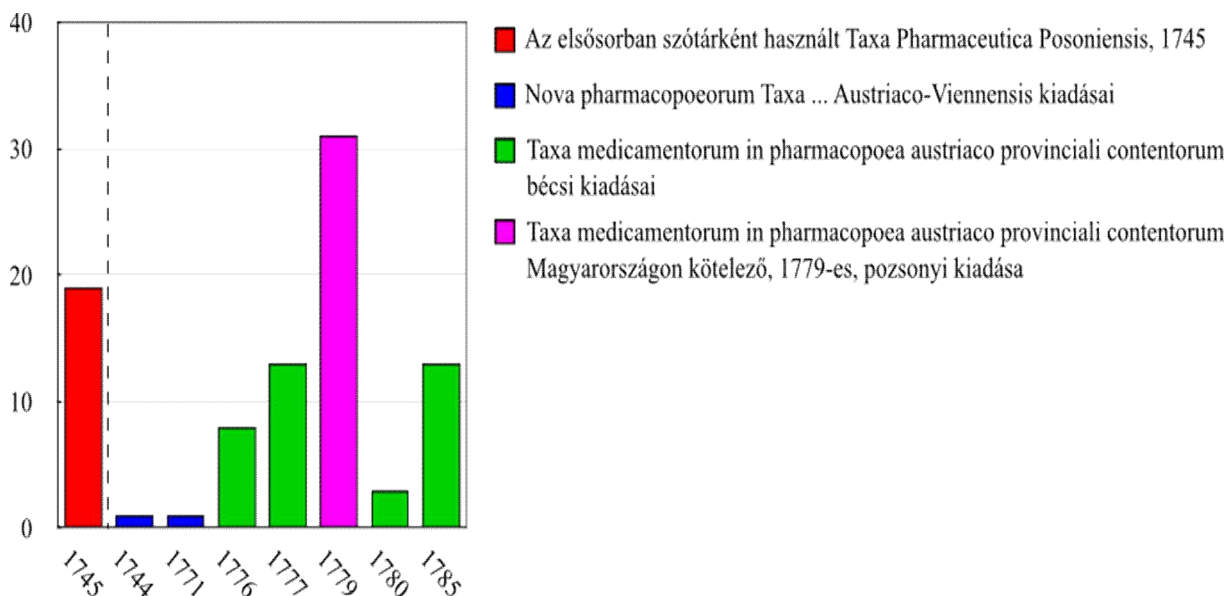
Mind a grafikon, mind a térkép külön ábrázolja a Pozsonyi Taxát, mivel a patikusok állítása szerint ezt nem a szokott módon, a gyógyszerek árazására használták. A jelentések szerint csak azokat a gyógyszereket keresték ki benne, amelyek a bécsi árszabásból hiányoztak, illetve ennél is gyakrabban szótárként funkcionált a négy nyelvű kiadvány. Johann Kormann komáromi gyógyszertárában például a következőt jegyezték fel: *"Taxa Posoniensis Torkosiana von 1745 die nur in der Absicht aufbehalten wird, um die nahmen der Pflanzen und übrigen arzneyen in mehrer hierlandes üblichen Sprachen zu finden."* Vagyis a patikus csakis arra a célra használja a Torkos-féle pozsonyi taxát, hogy a növények és más orvosságok neveit a Magyarországon előforduló különböző nyelveken kikeresse. Hozzátette még, hogy egyébként az 1779-es Taxa Medicamentorum Austriaco-Provincialis-hoz tartja magát.(MNL OL C66 1787, 110 cs. 348-352 p.)

Az esztergomi patikus, Michael Gformer szintén az egyes növények és orvosságok neveinek visszakeresése végett őrizte meg a régi Pozsonyi Árszabást, de a gyógyszerek árazásakor az 1779-es taxát használta. Hasonlóan a tatai Joann Szücshez, aki hozzátette még, hogy amely készítmény az új árszabásból hiányzik, azt a Torkos-féle taxa szerint árazza be.(MNL OL C66 1787, 107 cs. 371-374 p.) Amint azt Torkos is írja a taxa előszavában, a század derekán még hiányoztak a közhasználatban is elterjedt, rögzült magyar elnevezések, illetve a szakkönyvek és herbáriumok is gyakran téves neveket használtak. Nem meglepő hát, ha negyven évvel később is sokan támaszkodtak az általa gondos munkával kikeresett és összegyűjtött elnevezésekre.

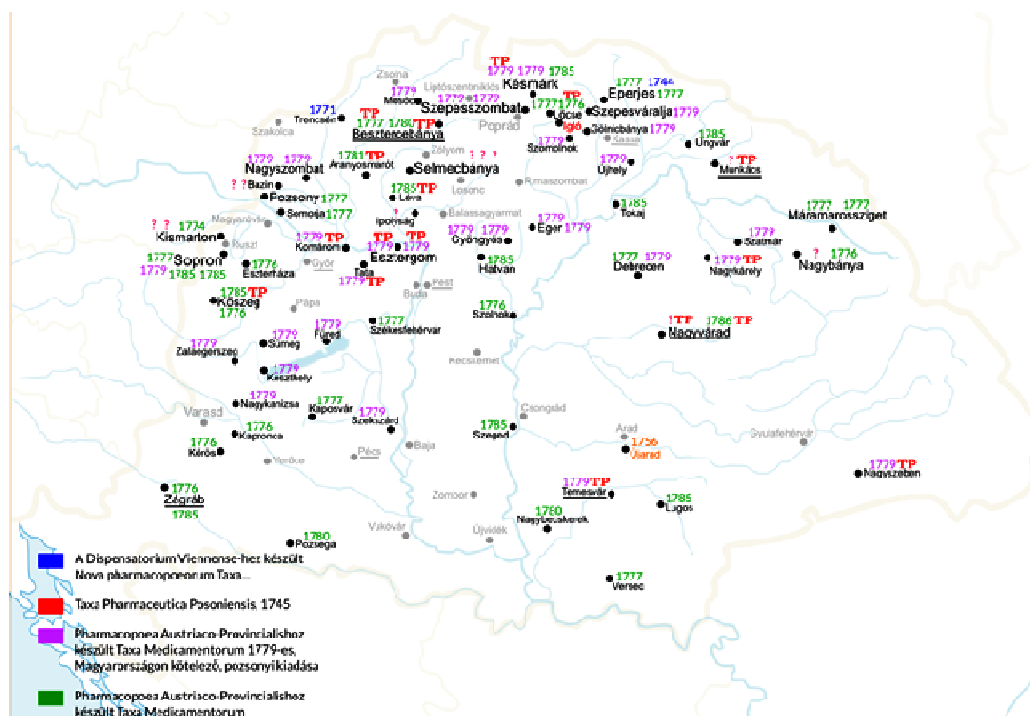
Az 1786-os vizitációs jegyzőkönyvek szerint megállapíthatjuk, hogy a magyarországi gyógyszertárak viszonylag egységesen voltak felszerelve gyógyszerárszabásokkal. Egy-két

kivételtő eltekintve csaknem minden gyógyszerész beszerezte Birodalom-szerte kötelező Pharmacopoea Austriaco-Provincialis-hoz 1776 és 1785 közt kiadott árszabások valamelyikét. Amint azt láttuk ezek a kiadások alig különböztek egymástól, a gyógyszerészek többsége mégis az előírt 1779-es Pozsonyban kiadott változatot szerezte be. Amikor egy patikában egynél több árszabást vettek lajstromba a jegyzőkönyv gyakran megemlíti, hogy a gyógyszerész saját bevallása szerint Pharmacopoea Austriaco-Provincialis-hoz kiadott árszabás alapján taksálja a gyógyszereiket, s a korábbi kiadványokat csak más céllal őrizte meg.

Az előírt taxák megléte önmagáért beszél. Hogy valóban ezeket használták-e a mindennapi munka során ma már nagyon nehéz lenne igazolni. A hatóságok a gyógyszertárak ellenőrzősekor nem csak azt vizsgálták, hogy a gyógyszerek minősége megfelel-e a kívánalmaknak, de a számlakönyveket és recepteket is összevetették a taxa áraival. Az árszabások hasonlósága miatt valószínűleg nem a taxánkénti minimális eltérést ellenőrizték, hanem inkább azt vizsgálták, a patikus a nála fellelhetőben meghatározott árakhoz tartja-e magát. A gyógyszerek készítésének és eladásának idejét mutató hiánykönyvek, illetve a számlakönyvek vezetésének vizsgálata azonban már egy újabb tanulmány témája.

1.ábra Taxa kiadásai

2. ábra térkép, Taxa kiadási évei és használatuk

1. DADAY András: *Újabb kuriózumok az orvostudomány magyarországi történetéből*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005.
2. KAPRONCZAY Katalin: A magyar gyógyszerészeti szakirodalom múltjából. http://www.orvostortenet.hu/tankonyvek/tk-06/pdf/02_kapr_kati_gyogysz_szakirodalom.pdf Utolsó hozzáférés: 2015. 10. 02.
3. KRÁSZ Lilla: „A mesterség szolgálatában” Felvilágosodás és „orvosi tudományok” a 18. századi Magyarországon, *Századok*, 5(2005), 1065-1104.
4. RÁDÓCZY Gyula- Mária Terézia magyar pénzverése. Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, 1982.
5. TORCOS Jusztusz János: Taxa Pharmaceutica Poseniensis. 1745. 3-4. o.
6. Dispensatorium pharmaceuticum Austriaco-Viennense: in quo hodierna die usualiora medicamenta secundum artis regulas componenda visuntur ... [Viennae?], Reimpressum apud G. Kurtzböck, 1744.
7. Pharmacopoea Austriaco-Provincialis, Viennea, 1780. Trattner
8. Taxa medicamentorum in pharmacopoea austriaco provinciali contentorum: Taxe der in der österreichischen Provincialpharmacopoeie enthaltlenen Arzneyen Wien J.T. von Trattner, 1777.
9. Taxa medicamentorum in pharmacopoea austriaco provinciali contentorum: Taxe der in der österreichischen Provincialpharmacopoeie enthaltlenen Arzneyen Pressburg, Patzko 1779.
10. Taxa medicamentorum in pharmacopoea austriaco provinciali contentorum: Taxe der in der österreichischen Provincialpharmacopoeie enthaltlenen Arzneyen Wien J.T. von Trattner, 1785.
11. Taxa medicamentorum in pharmacopoea austriaco provinciali contentorum: Taxe der in der österreichischen Provincialpharmacopoeie enthaltlenen Arzneyen, Wien J.T. von

Trattner, 1790.

12. LINZBAUER Xavér Ferenc: Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tom II., Budae, 1852.

13. LINZBAUER Xavér Ferenc: Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tom. III., Budae, 1853.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára C66 107–112 csomók/1787